

Др Иштван И. Фејеш, редовни професор  
Универзитет у Новом Саду  
Правни факултет у Новом Саду  
I.Fejes@pf.uns.ac.rs

## „ХУМАНИЗОВАНА ТОРТУРА“ ЗАКОНИКА CONSTITUTIO CRIMINALIS THERESIANA<sup>1</sup>

**Сажетак:** *Constitutio Criminalis Theresiana* је класичан инквизиџорски законик. Најбрижљивије разрађен институт доказивања је тортура, због чега је много критикован од самог доношења 1768.г., када се овај омрзнути институт кривичног поступка већ постепено напуштао у Европи. Због тога и многих других одредаба који су одражавали средњовековни дух, добио је не баш ласкави епитет «задње феудалног законика». Међутим, овај законик ипак садржи и бројне одредбе које су ипак осумњиченог и тиме на одређен начин «хуманизовала» суров институт тортуре. У овом чланку приказујемо и обрађујемо у целини одредбе главе 38. које се баве тортуром.

**Кључне речи:** *Constitutio Criminalis Theresiana*, тортура, заштитна осумњиченог

### I УВОД

Схватање да је кривично дело приватна ствар учиниоца и оштећеног, под утицајем промена у друштву и обиму и структури криминалитета почетком XIII века постаје неодрживо. Тадашњи кривични поступак заснован на приватној тужби и ирационалним доказима није могао задовољити друштвене потребе. Превладава став да је кривично дело опасно по друштво. »Сигнај да је кажњавање кривца неопходно ради одржавања јавног поретка и да је задатак јавне власти прогонити их по службеној дужности вршила је снажан утицај на даљи развој кривичног поступка«<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Рад је настао као резултат истраживања у оквиру пројекта »Теоријски и практични проблеми стварања и примене права (ЕУ и Србија)«

<sup>2</sup> Фејеш, И.: Положај окривљеног у истрази у неким историјским моделима кривичног поступка, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 2/2014, стр. 116.

Највеће достигнуће правне мисли тог доба је управо потпуно сагледавање јавноправне природе кривичног права<sup>3</sup>.

Рађа се инквизиторски поступак<sup>4</sup> и са њим долази до драматичне промене положаја окривљеног у кривичном поступку. У инквизиторском поступку суд делује у јавном интересу, а јавни интерес је да се осуди стварни учинилац. Због наглашеног јавног интереса, и окривљени је дужан сарађивати са судом и својим признањем допринети утврђивању истине. Суд је имао *право и дужности* да утврди *истину* у јавном интересу, и да осуди *стварној кривци*. За осуду окривљеног су прописани строги услови. Неопходно је било његово *добровољно* признање или сагласна изјава најмање два сведока одређеног квалитета. Признање је било главно доказно средство («*regina probationem*»). Оно је требало да гарантује да је утврђена стварна истина.<sup>5</sup> На основу индиција, као мање поузданих доказа, окривљени није могао бити осуђен на редовне казне. Међутим, у пракси је био редак случај да је било два сведока задовољавајућег квалитета, а из разумљивих разлога (начешће га је чекала нека сурова казна) ни добровољно признање окривљеног није било често. Пошто директних доказа у већини случајева није било, било је неопходно прописати додатни механизам за њихово прибављање. Најједноставнији начин за то било је натерати окривљеног да призна, кад је његова кривица индицијама већ иначе доказана. Из схватања, да је прогон у јавном интересу, није било тешко извести закључак, да је окривљени управо због јавног интереса, *дужан* дати *истинити* исказ<sup>6</sup>. Ако неће добровољно да испуни ту своју дужност, на то се може *најтерајти* применом принуде, исто као и на испуњење других законом прописаних дужности. Тако је уведена тортура у доказни систем<sup>7</sup>. Родоначелник инквизиторског поступка С.С.С.<sup>8</sup> је про-

<sup>3</sup> Balogh, J.: A Magyar bűnvádi eljárás jog, Budapest, 1901. стр.30.

<sup>4</sup> О томе детаљније: Фејеш, И.: CONSTITUTIO CRIMINALIS THERESIANA-НЕКИ ИНСТИТУТИ ОПШТЕГ ДЕЛА КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр.1/2012 стр.262-271.

<sup>5</sup> Kindhaeuser, U.: Strafprozessrecht, Baden-Baden, 2010. стр.388.

<sup>6</sup> Ово схватање је опстало до краја важења инквизиторског поступка. Видети, Novokmet, A.: Austrijski Zakon o kaznenom postupku iz 1853. g. s osvrtom na njegovu ulogu u povijesti hrvatskog kaznenog procesnog prava, Pravni vjesnik бр. 2/2011, стр.98.

<sup>7</sup> Институт тортуре је познавао и традиционални оптужни поступак, али је примењиван само у ретким случајевима, као нека врста божјег суда, чије одређивање није било везано за строго дефинисане услове.

<sup>8</sup> Constitutio Criminalis Carolina (скраћено С.С.С.) чл. LVI i LVIII. Законик је издат на немачком језику 1532.г. Потпуни назив: “*Des allerdurchleuchtigsten grossmechtigsten vnüberwindlichsten Keyser Karls des fünften. vnd des beyligen Römischen Reichs peinlich gerichtts ordnung ,auff den reichstaegen zu Auspurck vnd Regenspurgk ,inn jaren derissig. vnd zwey vnd dreissig gehalten, auffgericht vnd beschlossen*” или на немачком језику у краћем облику “*Peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V*” (скраћено P.G.O.)

писала основне «правне стандарде» тортуре. Законским регулисањем, тортура је постала легални правни институт. Каснији инквизиторски законици који су се угледали на С.С.С. редом су преузимали ове „стандарде» па и *Constitutio Criminalis Theresiana*<sup>9</sup>. Признање по овима, сама по себи није било доказно *средствво* већ по дефиницији само *ипринудно иправно средствво за изнуду иуноважної иризнања*<sup>10</sup> дакле *иомоћно средствво* за прибављање *иправої* доказа-признања окривљеног. Признање изнуђено тортуром је бележено у записник. Након дан-два ,на поновном саслушању, окривљеном је записник прочитан и позван да га потврди. Ако је окривљени то учинио, ова потврда се сматрала „*слободно даиим иризнањем*”. Опасност тортуре по истину је одавно било познато<sup>11</sup> па је у инквизиторским поступницима био предвиђен посебан механизам за отклањање њених негативних ефеката<sup>12</sup>. Прво, одређивање тортуре било је везано за доказе<sup>13</sup> на основу којих би данас суд сигурно осудио окривљеног. И друго, била је прописана обавезна *ишемељна ировера* навода осумњиченог у своју одбрану ,*треће, иосле* тортуре обавезна *ишемељна ировера* постигнутог признања<sup>14</sup>. Пракса је ове гаранцијалне одредбе *иуном снајом ииборисала*, али оне и иначе нису много вределе, јер у случају да не потврди признање, окривљени је *ионово*<sup>15</sup> подвргаван мучењу<sup>16</sup>. Тортура је због тога доводила до честих погрешних осуда на основу изнуђених лажних признања, масивних злоупотреба и безграничне судске самовоље . Пошто је у највећем броју случајева било немогуће прибавити два сведока или добровољно признање окривљеног, установа тортуре је фак-

<sup>9</sup> Pun naziv je: "CONSTITUTIO CRIMINALIS THERESIANA oder der Römisch-Kaiserl. zu Hungarn und Böhmeim u.u. Königl. Apost. Majestaet Mariae Theresiaiae Erzherzogin zu Oesterreich , u.u. peinliche Gerichtsordnung ". Приказан је на основу текста: CONSTITUTIO CRIMINALIS THERESIANA oder der Römisch-Kaiserl. zu Hungarn und Böhmeim u.u. Königl. Apost. Majestaet Mariae Theresiaiae Erzherzogin zu Oesterreich , u.u. peinliche Gerichtsordnung . Wien, 1769, Izd. Johan Thomas Edlen von Trattern.

У даљем тексту цитираћемо као ССТ.

<sup>10</sup> Такву дефиницију садржи и ССТ гл. 38 par. 1.

<sup>11</sup> На ту опасност су упозоравали су већ и римски правници. На то указује Улпијан у *Digestama*: «Царске наредбе наплашавају да се резултатима иторитуре не сме увек и у свему ивероваиши. То је ойасна и осеиљива сивар и често даје само иривид исиине. Многи су кадри да иодносе муке и дају итакве исказе из којих се не може извући исиина. Друи су иолико осеиљиви да слажу било ииша само да не морају ириети болове мучења. Збои иоа дају различийе исказе и лажно ойиуужују не само себе већ и друге» (*Digeste*, 48. 18. 1. 23.).

<sup>12</sup> Фејеш, И.: Положај окривљеног у истрази у неким историјским моделима кривичног поступка, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 2/2014, стр. 120.

<sup>13</sup> Видети чл. XX. С.С.С., и даље.

<sup>14</sup> С.С.С. чл. LIV. i LXVI

<sup>15</sup> С.С.С. чл. LVII.

<sup>16</sup> Зато је ограничење тортуре у Терезијани на «само» три пута ипак штитила окривљеног.

тички постала централна установа овог доказног система „ос око које се у пракси окрешао чиниав њадањи казнени постојуак”<sup>17</sup>. Окривљени кога је захватио млински камен овог механизма био је изгубљен. Но тада се сматрало да је то непходно, јер се само тако може очувати јавни интерес утврђивања материјалне истине<sup>18</sup>. »Тако је непроресивна идеја о уклањању превазиђеној ирационалној доказној сисџема и заснивања осуде на материјалној истини и њено доследно и крућо сировођење кроз доказни сисџем, без обзира на цену, довела до ићорисања и поћискивања било каквих, макар и елементарних права окривљеној у доказивању, а џиме и у целом постојуку”<sup>19</sup>.

У време доношења ССТ, у другој половини XVIII века тортуре је, под утицајем просветитељских идеја била оштро критикована и сагласно прогресивним кретањима<sup>20</sup> некад општеприхваћени институт је постајао све више непожељан. Због тога је ограничавана и постепено укидана у Европи<sup>21</sup>. Међутим хабсбуршка монархија, као бастион конзервативизма, била је на периферији прогресивних струјања у Европи. Настојања да се очува феудални поредак и привилегије владајуће класе одражавају се и у ССТ, јер је кривично правосудје било ефикасан инструмент у том погледу<sup>22</sup>. У том светлу треба у првом реду посматрати целокупни законик а нарочито одредбе о тортуре<sup>23</sup>. Међутим, поред класних интереса иако на први поглед не изгледа тако, ове одредбе су у суштини штитиле окривљеног од самовоље суда и ничим ограниченог екстремног насиља над њим. Свакако да би најбоља заштита била укидање тортуре и у хабсбуршкој монархији, али у време доношења Законика услови изгледа јоше нису сазрели за то. А ако је већ задржана тортуре, оваква детаљна регулација је ишла у користи окривљеног. Но, тешке критике и убрзане друштвене промене су ипак ускоро довеле до њеног укидања само 8 година од проглашења ССТ, 1776.г.

<sup>17</sup> Bayer, V.: Kazнено postupovno право, прва књига, повјестни развој, Загреб, 1943. стр.108.

<sup>18</sup> Bayer, V.: Kazнено postupovno право, прва књига, повјестни развој, Загреб, 1943. стр.114.

<sup>19</sup> Фејеш, И.: Положај окривљеног у истрази у неким историјским моделима кривичног поступка, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр.2/2014, стр.120.

<sup>20</sup> То је епоха великих научних открића, доба почетка индустријске револуције (Ј.Ватт конструира парну машину 1765 г.) преиспитивања и одбацивања средњовековних догми и идеја (Ch-L Montesquieu објављује «Дух закона» 1748.г., чувено дело С.Весцарије: О злочинима и казнама, објављено је 1764.г. итд.), доба спектакуларног развоја у сваком погледу.

<sup>21</sup> Нпр. у Пруској 1754.г.

<sup>22</sup> О околностима доношења ССТ видети детаљније: Фејеш, И.: CONSTITUTIO CRIMINALIS THERESIANA-СИСТЕМ КАЗНИ, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр.2/2009 стр.238-242.

<sup>23</sup> Тортуре није могла бити примењена на привилеговане припаднике владајуће класе.

## II ОДРЕДБЕ О ТОРТУРИ У ССТ

Кодекс се састоји од приближно 2 једнака дела.

Први, могао би се назвати *Опширни део* има 54 главе и може се поделити на два одсека:

Први одсек, ( првих 17 глава ), садржи материју општег дела кривичног права.

Други одсек, ( 37 глава ), садржи општа правила поступка. Нека посебна правила поступања била су предвиђена још и уз свако прописано кривично дело. У овом делу су одредбе о тортури.

*Други део* могао би се назвати *јосебни део* ( 50 глава ), ту су прописана бића појединих кривичних дела и уз свако прописано кривично дело и *јосебна правила јосебних деловања* : околности које су неопходне за започињање истраге, индиције које су неопходне за хапшење, услови одређивања тортуре, која питања треба поставити приликом испитивања, које чињенице утврдити, на који начин итд. Због тога је текст појединих чланова веома опширан<sup>24</sup>.

Кодекс је узевши у целини врло обиман, опширан. Има укупно 104 глава и 1090 чланова.<sup>25</sup> Међутим, и поред опширности текст је на многим местима нејасан, недоречен.<sup>26</sup>

ССТ је при регулисању тортуре био под великим утицајем С.С.С.<sup>27</sup> На основу великог броја одредби о тортури може се закључити да јој је придавана велика важност. Мучење дакле није био експрес суда већ правни институт кривичног поступка. Штавише, може се рећи да је то најбрижљивије и најдетаљније разрађен део Законика. Њиме се бави чак 32 члана ( параграфа) главе (Articulus 38). Њима су регулисани појам, услови, начин разна ограничења и друга питања везана за тортуру.

У наставку излагање приказаћемо одредбе о тортури садржане у глави 38 ССТ<sup>28</sup> у целини<sup>29</sup> по редоследу излагања оригиналног текста.

### Параграф 1.: Појам тортуре

<sup>24</sup> Тако о краји се расправља на 4,5 страна А4 формата, ССТ gl. 94, стр. 256-261.

<sup>25</sup> Законски текст без прилога има 277 страна А4 формата.

<sup>26</sup> Ogorelica : "одликује се особитом опширношћу" (Ogorelica, N.: Kazneno procesualno pravo, Zagreb, 1899. стр.55.)

<sup>27</sup> Видети одредбе XLV-LIX С.С.С.

<sup>28</sup> Због тога ћемо у тексту указивати само на одговарајуће параграфе без навођења главе.

<sup>29</sup> Изостављен је само незнатни део текста.

ССТ дефинише појам тортуре из којег се види да инуђено признање није пуноважан доказ а сама тортуре је само помоћно средство доказивања<sup>30</sup>:

*»Тортуре је принудно правно средство за изнуду пуноважној признања од злочинца који се тешко терети за извршено дело а тортуре или да се очисти од сумње односно оштрије .»*

Параграф 2.: Надлежност за доношење одлуке о спровођењу тортуре

Тортуре је могао наредити само виши суд међупресудом<sup>31</sup> :

*» Да би се могло присијити тортуре неопходно је да пре тога редовно надлежни кривични суд у међупресуди утврди да ли су индиције за тортуре довољне и да одлучи и изрекне:на који начин, у ком степену треба мучити осумњиченој, која питања му треба поставити за време тортуре, и ако ипак одлука не може бити донета судија не сме илазити заговореника тортуром, а још мање да га стварно подвргне мучењу .Због значаја тортуре, одлучивање о њој , у art 21.par.5<sup>32</sup>, прибројили смо у изузетне случајеве.»*

Параграф 3.: Околности на које је судија дужан пазити при доношењу одлуке о тортуре

ССТ детаљно прописује на које околности је дужан пазити судија при доношењу одлуке о тортуре, да се тортуре не одреди кад нема услова за то:

*»Прво,да ли је можда цео доказни материјал већ на други начин располађању; ако је учинилац дело већ признао или је у пунојности доказано,у том случају би примена тортуре била сувишна и противправна и у ипаквом случају без икаквој околишања да се одмах присијити доношењу коначне о пресуде и изрекне законом предвиђена редовна казна;*

<sup>30</sup> С. Вессагија је схватање свог доба о циљу тортуре овако сумирао:1.да се окривљени принуди на признање злочина,2.због противречности у које се заплео окривљени,3.ради откривања саучесника,4.ради очишћења од инфамије,5.да би се открили други злочини за које би окривљени могао бити крив (Vessaglia V.C.:О злочинима и казнама (prev.A Cvitanović),Split, 1984.str.48.)

<sup>31</sup> Међупресуда је доношена пре коначне пресуде ,ако су били испуњени услови за одређивање тортуре.О томе више Фејеш, И.: ТОК КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА ПРЕМА ЗАКОНИКУ CONSTITUTIO CRIMINALIS THERESIANA, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду,бр.3/2013, стр.189.

<sup>32</sup> У поменутој одредби су наведени случајеви када је за одлучивање изузетно надлежан виши суд.

*Друго, треба проверити да ли је дело којим се терети осумњичени стварно извршено? и да ли је corpus delicti сагласно нашој наредби из art. 26. законски исцрпљен и редовно утврђен? У случају да их нема, нико се не сме поврћи тортури. Даље*

*Треће, треба заправо оценили да ли има довољно разлога и индиција за предузимање тортуре .»*

#### Параграф 4.: Опште индиције за одређивање тортуре

Законодавац је одустао од таксативног навођења «*довољних разлога*» за одређивање тортуре, јер «*њихово исцрпно набрајање није могуће*», али » *ипак ради боље поуке*» наводи бројне примере кад је треба одредити. При томе треба имати у виду да су код сваког прописаног кривичног дела биле прописане и *посебне индиције* за тортуру. Овде се наводе само индиције *оштријег карактера*. Ове су јаче доказне снаге, а у следећем пар.су наведене слабије индиције:

*«Под оштријим индицијама за тортуру сматрају се следеће. Као*

*Прво, довољан разлог за тортуру је ако је један беспрекоран сведок указао на окривљеног, а поред тог једног сведока постоји или од другог основана оптужба или да (сведока -И.Ф.) најмање то подржава да је инквизици иначе сумњива и особа лошег владања, коме би се могло приписати дело којим се терети.*

*Друго, ако неко буде ухваћен на очигледном делу а ипак безобзирно пориче, а на други начин се (његова кривица-И.Ф.) на задовољавајући начин не може доказати, да се такав човек на мукама испита о томе.*

*Треће, ако је неки злочинац у свом делу имао помагаче, подстрекаче, савешодавце или саучеснике а у добровољном исказу или на мучењу, указао је (само-И.Ф.) на неке, да су му савешом или делом помагали или му правили друштво, о томе се може испитати на мукама, осим ако се нађу околности и захтеви из горе наведеног art.34.par.9.*

*Четврто, ако је законски доказано, да се ван суда неко хвалио или слободно признао да је извршио недело, а ради се о ипаквој особи коме би се могло ипакво дело приписати, кривични суд треба да исцрпљен, да ли је дело извршено на месту и под околностима као што је хвалисавац изнео, уколико то утврди, а то лице, дело сада пориче, испитаће се на мукама .»*

Параграф 5.: Слабије индиције које саме нису довољне за одређивање тортуре





Параграф 6.: Обавезно испитивање околности којима се окривљени брани

Законик намеће обавезу судији да пре одређивања тортуре *испити* све околности којима се окривљени оправдава<sup>33</sup>. Прописује се да ће индиције за тортурну бити пуноважне само ако их окривљени својим доказаним наводима не обеснажи. Ово је једна од круцијалних одредби. Насупрот данашњем поступку, важила је претпоставка кривице. На окривљеном је био терет доказивања своје невиности. Међутим, он није имао право на браниоца који би му у томе помагао, а уз то најчешће је био и притворен, тако да је мало шта могао учинити за своју одбрану. Доказе у његову корист је могао прикупити само исти онај суд који га је сматрао кривим за учињено дело и због тога водио поступак против њега. Због тога је веома важно обавезивање судије да *«добро испити»* околности које окривљени наводи у својој корист. Друго је питање, у којој мери је то спроводила пракса.

*»Све индиције за тортурну треба овако схватити, само ако окривљени против испитних није навео никакв изговор, који ако га докаже, ошклања друже даће исказе или сумње, и због тога се мора саслушати свако оправдање и мора се свако од њих прегледно (тј. пре одређивања тортуре- И.Ф.) добро испитати и ако се утврди да има више основа и вероватноће које оправдавају учиниоца, нешто што га ослобађа индиције терети, тортурна се не сме одредити док се не прибаве јачи докази (за тортурну-И.Ф.).»*

Параграф 7.: Доказивање индиција за тортурну у погледу којих се јави сумња

Ако се у погледу индиције на основу којих се наређује тортурна, појави сумња, дотична индиција се мора доказивати са два сведока.

*«Свађа се до знања да у случају да оне индиције на основу којих се наређује тортурна, буду доведене у противречност или у сумњу, испите се морају доказивати са два сведока на начин прописан у art 27. par 6. и 7.»*

Параграф 8. Ограничење тортуре на кривична дела за које је прописана смртна казна.

Тортурна је могла бити одређена само за најтежа кривична дела, која су забрањена смртном казном. Отуд и не чуди ако окривљени нису хтели

<sup>33</sup> Сличну одредбу садржи и чл. XLVII С.С.С.: "Ако ухапшени наведе доказе у своју невиност (...) тад је судија дужан да спроведе неопходна истраживања (...). Без основаних законских разлога не сме се одбити или одбацити молба ухапшеног (...)."

признати: тиме би потписали сопствену смртну пресуду јер без признања та казна се није могла изрећи. За тежа кривична дела запређена телесном казном могла је бити одређена само териција (плашење, претња) тортуром а за остала дела ни то:

*«Да испитивање на мукама не би било теже него сама казна, стварно мучење се може одредити само у погледу недела запређена смртном казном. Код кривичних дела за која је прописана тежа телесна казна, ако има озбиљних отежавајућих околности, највише се може предузети плашење тортуром, а код ситнијих деликата, ни то се не може предузети. Слично, због простиој отежавања смртне казне, ако је учинилац већ признао или му је доказано кривично дело због којег заслужује смрт, за друго исто иако теже злодело не може осудити на тортуру, већ се може присијутити само плашењу тортуром, и на крају у случајевима где се јавља дилема да ли је дело запређено смртном казном или није, стварна тортурна се не може одредити већ само плашење тортуром.»*

#### Параграф 9.: Териција (плашење)

Мучење се спроводило по прописаном поступку. Самој тортури је претходило плашење тортуром (териција) које је детаљно регулисано. Ефектност териције се обезбеђивала тако, да окривљени није знао да је у питању само териција. Није му се саопштавало да стварне тортуре заправо неће бити, а џелати је лумио као да ће бити. Тако се изазивао страх код окривљеног вршио снажан психолошки притисак на њега да призна. Одлуку о терицији је доносио виши суд у међупресуди којом је одређивана и тортурна. Признање и све друге изјаве осумњиченог дате на терицији су записнички бележене. Три дана након териције је позиван да потврди евентуално признање и то се сматрало слободно датим исказом и признањем:

*«Териција се разликује од стварне тортуре по томе, што се код ове задње, тело испитаника мучи, а прво не узрокује бол, него се изазива страх. Овакво плашење се дешава или само упућивањем преишећих речи, без полагања руке џелати на осумњиченој, или џелати полагаје руку на осумњиченој, према томе плашење може бити само вербално или активно. Прво се састоји у тога да се осумњиченом прво преиши тортуром, затим се појављује џелати, одводи осумњиченој у мучионицу и показује и приказује му средства за мучење и интензивно га плаши њима и прави се као да ће стварно зајочети мучење. Онај задњи (вид) иде још даље, џелати ухвати инквизиша и доведе га у мучионицу, стави му стезач палца или ужад за мучење*

*али их не стијеже.Ценећи околности судија одлучује, или од одлуке у међу-пресуди зависи, докле ће се ићи у си́ровођењу шериције.Јасније описано, судија мора да се пошруди не иде даље него што је одређено међупресудом. При том ваља приметити, да осумњиченом у току си́ровођења сваке етапе шериције треба постављати крајка и погодна питања којима се упућује на признања истине и након тога, са најоменом, да му се жели дати још мало времена за размисљање одводи се назад у место где је дошао био затворен.Треће дана након тога прочиташе му се исказ који је дао и питаће се да ли још увек остаје при реченом?»*

Параграф 10.: Обавезивање судије да најбрижљивије поступа и забрана тортуре без законских основа

Законодавац опомиње судије да поступају са највећом бригом у погледу тортуре и да нико незаконито не буде мучен:

*«Исти иако због тога што је тортура сама по себи ствар од изузетне важности, и ненадокнадива неједности, упозоравамо све кривичне судије, да има да посматрају са највећим опрезом и брижљивошћу, што ће виши судови са посебном будношћу надгледају, да се нико без законској основа не подвргне мукама, ни да се при предузимању законској наређењу тортурене не прекорачи права мера и да се неправилном применом средстава не наведе невин да призна неко дело. «*

Параграф 11.: Лица која се не могу подврћи тортури

Релативно широк круг лица није ни могао бити подвргнут тортури, бар у принципу: душевни болесници, стари болесни, бременита жена итд, нити припадници виших, привилегованих сталежа (осим за најтежа кривична дела.). Уочљиви су бројни изузеци од изузетака. Деца се у принципу нису могла подврћи мучењу, осим, ако зла воља не надвлада животну доб, старе особе, осим ако ипак могу издржати мучење, слаби болесни, осим ако ипак могу поднети муке итд. што зависи од разборите оцене судије:

*«Прво: Неразумни, безумни, душевно заостали и луди људи, глупонери људи од којих се ни знаковима не може добити истина, не могу бити подвргнути мучењу ни шерицији.*

*Друго, деца испод 14 година, осим претње или неколико удараца штапом се не могу подврћи тежој мери осим када зла намера надвлада животну доб, што се претходно разборитој оцени и одлуци судије.*

Треће, ситар човек преко 60 година или више, осим ако би био толико вишалан да може издржати мучење без излајања губицику здравља, али и то се преушита оцени судије.

Четврто, изнемогли, ојасно повређен или иначе болестан човек, у погледу које се може јојавити бојазан да би могао преминути, сме се подврћити мучењу само у тој мери које може издржати без додатној повређивања, сличне особе, код којих би, збој њихових телесних прилика, ситарно мучење било посве ојасно, као што су недорасли, ситари и ијакоче и иначе слаби и повредљиви људи, према околностима само да се илаше тортуром.

Пето, даље бременита женска особа, или мајка у порођајном кревету, али након изласка из кревета, дејетиу да се посстави дадила, и може се поврћи тортуре ијак у нешто лакшем облику.

Шесто, у нашим наследним земљама не смеју се подврћи тортуре лица вишеј ситијуса, зајим лица на вишим цењеним и уважаваним јојожајима, као што су наши савешници, доктори и пријадници илемсита, осим, ако се шереће за увреду божанској и свешовној величансита, земаљској савешта или дружих веома шешких кривичних дела. «

Параграф 12.: Обавеза судије да унапред припреми питања која ће се поставити на тортуре

Кад је на законом прописан начин одређена тортуре, судија је морао припремити кратка и јасна питања на које ће тражити одговор од осумњиченог стављеног на муке, осим ако су таква питања садржана већ у међупресуди. У ССТ уз свако прописано кривично дело била су прописана и питања за тортуре. Која ће питања судија постављати осим њих, зависило је од мудре процене судије. Законодавац налаже судији да унапред брижљиво припреми питања која ће поставити испитанику при спровођењу тортуре да би она што краће трајала, показујући тиме мајчинску «бригу» према «јадном мученом човеку» - и велико лицемерје.

«Ако је тортуре прошив некој лица коначно изречена, судија мора обраштити ијажњу пре извршења на следеће околности:

Прво, уколико међупресуда не садржи ишитања која преба посставити окривљеном већ само просито иласи на спровођење тортуре у овом или оном ситијену, или је само речено да се осумњичени у свакој фази мучења иуштем крајких ишитања примерених ситању ситари наводи да призна истину, тада исти (иј. судија-И.Ф.) мора припремити крајка, јасна и добро одмерена ишитања чији број зависи од њејове разборише оцене, а које се односе на злочин (онако како већ следи на основу индиција) а пошом их при-

ликом мучења *посиавлайти испишанику*, да се јадни човек због *шога* не би држао на мукама . »

У самом законском тексту су наведени и примери у погледу питања, што је сасвим необично за данашњу законодавну технику. Приказаћемо пример испитивања због чедоморства. Оптужена се брани да је дете мртво рођено. Тада јој на тортури треба поставити следећа кратка питања:

«1. *Зар ниси донела на свеи живо деише?* 2. *Како си ја лишила живоиша,* 3. *Шиа си након шога урадила са деиешом?»* «(...)у *првом*<sup>34</sup> *приказаном примеру инквизишкињи треба поситавити прво ишшање и ситално ја понавлайти, при чему је шакође треба зауситавити у бежању (од отовора-И.Ф.) ошмињући је : има врло јаких индиција, да је деише живо рођено, дакле не треба злонамерно да иориче и да себе узалуд излаже мучењу или (навести-И.Ф.) оно шшо чињенице и околности могу иружити. Док инквизиш оситане при иорицању првои ишшања ,иошшоно је сувишно и непримерено ирећи на даља ишшања: да ли је и како лишила живоиша живо рођено деише. На ову иримедбу треба обрашити иажњу ирема околностима у свим случајевима иоршуре»*

У другој тачки пар.12. је важан тактички пропис:окривљеном се не саошшава садржина пресуде о тортури ,тако да не зна кроз које степене ће проћи,шта га чега .И то је вид психолошког притиска, усмереног на сламање његовог отпора

«*Друго, садржина наређења иоршуре или међуиресуде(шада ако се односи на иросиу иерицију или на један или више сшејена иоршуре или се односи на цело мучење)о шоме докле ће ићи мучење, никад се не саошшава инквизишу у целини, већ се мора држити у шајности, и кад дође време да се наредба изврши, саошшава му се само шoliko ,да је због иешке сумње која ја иеретиш ироштив њега одређена иоршуреа и при шоме се озбиљно и налшашено ошмиње да ради свој добра, иризна и шако сиречи да се шшшуреа сшварно и сшроведе и њеово шело мршвари».*

У трећој тачки пар.12. су прописана важна правила и ограничења:одређују се средства,редослед,доба дана и тд., као и обавеза суда да обезбеди присуство хирурга и лекара<sup>35</sup>:

«*Треће,и треба иримешити следеће 1. мучење се сме сшроводити само са доле ошсанам средсшвима 2.иредузети шо доле ирошсанам сшејеним*

<sup>34</sup> Изостављен је други пример : ноћна крађа од стране више лица.

<sup>35</sup> Ова одредба је свакако повољна за осумњиченог ,но због малог броја лекара,питање је колико је ова одредба могла бити поштована у пракси.

или редоследу, 3. сме се предузећи само у њом обиму који ће одговарати њелесним приликама инквизиција, следствено њоме, не треба показати превелику благодати и обазривости јер њада неће ништа изјавити, ниши применити превелику строгаости да се не би њиме нанеле њелу или здрављу инквизиција нејоуправљиве њише,

4. не сме се превише одужити, и исти се њо управилу предузима пре њодне, да људи буду њише 5. али, ако њосије важни разлози и мора да се предузме њоодне, осумњиченом се осим окрепљења ништа односно врло мало даје јести или њити, ња, 6. тортуре се спроводи радним даном и 7. њо управилу се обавља у једном дану, ако истишаник испраје у њорицању. И на крају 8. за све време мучења морају бити присушни један лекар за њело и један за ране, и ако њо није могуће најмање један изаслан лекар за ране за њосмаирање и њомаиње мученом.

Прописан је састав судског већа који спроводи тортуре као и важна криминалистичко-тактичка упутства при утврђивању редоследа мучених, ако их има више:

Четири, тортуре (као њије је њоре у *art. 20. par. 3.* већ наређено у њо-гледу свих радњи кривичној суда) не може судија, њолавар њокрајине, *Syndicus* или како се каже, њојединац спроводити, неѡ увек са два при-седника<sup>36</sup> и са судским њисаром или *Actarii* заједно.

Ако један човек или једна жена или један слаб и ли јак збој истиој кривичној дела треба да буду мучени, увек треба њочети са женом или сла-бим или са лицем које има све прејиосиавке да ће њонајре знати истину или са лицем које би могло одаћи своје саучеснике и без мучења.»

### Параграф 13. Продужење тортуре

Законик прописује посебне услове за продужење тортуре по одобре-њу вишег суда:

« Већ је прејходно наређено да се тортуре мора обавити у једном дану, али њошто је чеше уочено да лица која су већ раније, збој другој кривичној дела, била њодврнута мучењу или да екстремно њелесно снажна лица, а најчешће Јевреји навикнути на њврдолаво њорицање или олош који дуго врши свакојака недела, кад се мучење обавља конинуелно, брзо њосијају неосетљиви (на бол-И.Ф.) и преброде мучење а да се не сазна истина од њих, код њаквих злих људи према околностима, одлуком вишеј суда

<sup>36</sup> Сличну одредбу садржи и С.С.С. у чл LIII.

коме припада одлука и у оваквом изузетном случају, тортуре може бити продужена на 2. и 3. дан.»

Параграф 14.: Обавеза судије да позове осумњиченог на признање пре мучења изван мучионице

Судија је дужан да позове окривљеног да призна пре увођења у мучионицу:

*«Ако се сад прикључи стварној торттури, судија заједно са два приседника и судским писаром, дакле инквизициони суд у заседању, окривљеном пре него што буде одведен у мучионицу, треба да упути озбиљне али скромне речи којима се подсећа да га шерети шешка сумња и треба да призна стварну истину и пре тортуре га тако припремљено мучење учини беспримедљивим.»*

Параграф 15.: Забрана мучења ако осумњичени призна

Ако осумњичени призна пре тортуре, мучење није дозвољено:

*«Ако тада у доброј вери све призна, мучење ће се оклонити, и ако при томе и даље остане, мучење се не може предузети, али ако сумњичени признању истине није вољан, тада треба предузети све оно што је горе речено о шерцији, прикључање џелата, скидање одеће са учиниоца и његово довођење у мучионицу где показивање средстава за мучење, зајим његово прихваћање и показивање на месту за мучење, зајим сировести над њим један за другим прописане степен мучења.»*

Параграф 16.: Обавеза судије да пре и у току тортуре покуша приволети инквизита на признање

Судија је дужан да након увођења у мучионицу али пре самог мучења позове осумњиченог да призна а исто тако и у току самог мучења:

*«Пре свега приликом смештања у мучионицу или уобичајено место обављања мучења, након што су улажене свеће и све припремљено, судија истинитанику онавља околности које га шерети и пре и после показивања мучила, позива га да може сасати своје тело од мучења, ако у доброј вери исказе истину. Након тога, кад је мучење заочено, као што је горе у пар. 12 прописано, са крајним, предмету примереним питањима, која су*

већ ирилично наређивања тортуре одређена или су (накнадно-И.Ф.) ири-  
премљена, ситално ојомиње на иризнање истине.»

#### Параграф 17.: Законитост и врсте мучења

Врло је значајно, да поред бројних прописа у том смислу ССТ и изри-  
чито декларише законитост мучења. Дозвољава само мучење на прописан  
начин и прописаним средствима:

*«Што се начина мучења и његових степена мучења или Gradus Tortu-  
rae итд, ми желимо искорениши све самоволне или стране методе муче-  
ња, па овде законом наређујемо да се мучење у нашој наследној земљи Че-  
шкој и по врсти и начину има стоводити онако како је уобичајено у на-  
шем главном граду, Прагу, а који је описан и приложен у прилогу бр.3, а по  
врсти и начину који је описан у прилогу бр.4. који је у примени у нашем се-  
дишту, граду Бечу, нека буде у истијој примени у нашој наследној земљи  
Аустрији.*

*На основу поменутој описи и приказа у прилогу бр.3 следи да се у на-  
шим чешким земљама мучење састоји од 1. степена палца са или без уда-  
рања по степачу, 2. везивање и степење од најред конојцима, 3. мучење  
распезањем шела на мердевинама 4. примена вајре на распезаном шелу  
на мердевинама; насупрот томе у нашим аустријским наследним земља-  
ма: 1. степена палца са или без ударања 2. везивање и степење од позади  
са једним или највише три конојца, 3. просто подизање у ваздух у једном  
или више пута а највише три пута, и други и прећи пута качење шето-  
ва<sup>37</sup>. При томе стово наређујемо, да се у случају да је одређено мучење по  
свим степенима, после примене првој степена не мора већ може ићи на да-  
ље степене».*

#### Параграф 18.: Спровођење тортуре на начин који одговара случају<sup>38</sup>

Законик одређује да се тортуре мора спровести у примереној ме-  
ри. Пошто су случајеви различити, не упушта се у ближе одређивање тог  
критеријума «јер се то не може унапред ирисаити» већ обавезује судију  
да на основу своје «разборитије оцене» одреди примерену меру тортуре,  
тј. да оно буде у сагласности са тежином дела, телесном конституцијом ис-  
питаника и другим битним околностима:

<sup>37</sup> Инквизит је подизан са тла ужетом везаним за зглобове руке иза леђа и теговима  
везаних за ноге тешких 25,50 или 75 кг.

<sup>38</sup> Сличну одредбу садржи и С.С.С. у чл. LVIII.



«Пошито је у нашим земљама уобичајен и ситезач ноје или шитанска чизма, и даље се задржава као мучило али се не примењује као посебан ситиен нејо јо одлучи судије умесито некој друјој средствиа мучења (наиме код мушкараца умесито ситезања јалца или ситезања ужадима или раситезања на лесивама или вешања са шетовима). Како предузети све ште видове и методе мучења? О шоме дају делом ујушсита јоменуши прилози бр. 3. и 4. и делом наши виши судови давањем јосебних инстуркција надлежним кривичним судовима.»

Параграф 19.: Правила којих се судија мора придржавати при одређивању примерене мере мучења

У реализације горе прописане обавезе одређивања примерене мере тортуре, судија је обавезан да се придржава правила овог параграфа:

«Прво, свеукујни ситиени мучења се моју само шата наредити ако се ради о јрозним, веома шешким неделима, који одражавају окорело зло (учиниоца-И.Ф.); јоред шота,

Друјо јри одређивању ошитрије или блаже шоршуре увек јреба имати у виду одоварајућу меру да се не одреди ни сувише ни јремало. Исито шата као шито одређивање начина мучења мора бити у сајласности са мањом или већом штежином злочина, мањом или већом снајом учиниоца и разним околностима, само јо себи следи, да се све ште не може унајред јројисати, већ се јрејушита разборитој оцени судије да одреди како и којом врситом ће се јрема ситању сивари иситишаник мучити, а јосебно,

1. Да ли ће се шоршуром само јлашити и колико ситиена шериције ће се сјровесити, или

2. Да ли ће се ситезања јалца сјровесити са или без ударања и да ли ће се оситати на шоме или

3. да ли ће се јриситијити везивању и ситезању конойцима а у аусјријским земљама са једним, два или јри конойца без јрејходној ситезања јалца или након завршеној ситезања јалца, надаље,

4. да ли ће мучење на лесивама бити сјредвно са или без јрзања, да ли ће се иситишаник јодићи у ваздух са једним два или јри ушета са или без јрзања или ударања конойца, или

5. ако се збој околности ни ситезање јалца ни раситезање на лесивама се не може јрименити или ће се исита наставити везивањем и ситезањем конойцима или шитанском чизмом, или да ли ће се мучење сјровесити кроз све ситиене? При шоме штак,

7. скреће се јажња да се јројив женских шела не може ићи даље од ситезања јалца а након шота везања и ситезања конойцима, само ситезање

йалца или сагласно околностима, само са везивање и сйезање конойцима. При шоме судској йроцени се йреушйа одмеравање начин мучења.

Треће, сасвим лако се може дойодишйи да досуђивање мучења саобразно околностима йредмета йойоди йраву меру, коју йреба да сйроведе судско особље, али оно је за йримереностй је везана још и више, йако да у случају ,кад се сйровођење наређеној сйейен мучења не би могло насйавишйи без очйледној уйрожавања живошйа или шешкој ошйеђења шела, обавезни су да обусйаве сйровођење мучења ,да са случајем уйознају суд који је донео йресуду (о тортуре – И.Ф.) и да сачекају даље наредбе. При шоме

Четвршо, да ли само од одлуке судије зависи колико далеко ће ићи у сйровођењу мучења? само йо себи се разуме да у међу йресуди мора бишйи јасно одређено са колико и којим сйейенима йреба сйровесшйи мучење инквизишйа. Нека се судско особље равна йрема шоме, јер на њима лежи обавеза йачној сйровђења тортуре и сагласно шоме йреба да йоуче целаша.»

Параграф 20.: Обавезно присуство свих чланова «инквизиционој већа» тортуре

Чланови «инквизиционог већа» морају за сво време тортуре бити присутни и да пазе на ток мучења и посматрају инквизита и прекину торттуру у случају потребе:

«За време мучења за шйо одређено судско особље не сме наушйашйи месшо мучења или да за шйо време нешйшо друшо раде, нешо су обавезни да најйа жљивије йосмайрају инквизишйа, и да у случају да исшйи без ошасносшйи шйо живошйи или шешкој йовређивања у зайочешшо мучење не би издржао, или дошао ван себе (шйј. йао у несвесшй-И.Ф.) или би йрешйршео случајно йовређивање, као шшшо је неки йрелом или расшрснуће, одмах обусйаве мучење и исшйшанику обезбеде окрејљење и йрилику за ошоравак и оздрављење и йрема сшану сшвари и да мучење до даље наредбе одложе или ако инквизишй дође себи(...) и налази се ван ошасносшйи за живошйи и шешкој йовређивања, да ошешй насйаве».

Параграф 21.: Обавезно присуство записничара

Законик налаже да се обезбеди записничар<sup>39</sup> да који би водио детаљан записник о тортуре:

---

<sup>39</sup> Имајући у виду мали број писмених људи у то доба, обавеза је имала знатну тежину.

«Суд је обавезан да предузме потребне мере, да се судски писар или онај ко ће водити записник забележи што је могуће јасније и разумљиво све речи, тешкоту, неједноставност и ужасавање мученог и исто тако и цео ток мучења, шта је рекао испитаник, како је изгледао, ужасавао код показивања мучила, код везивања и код сваког степена, колико дуго су трајали поједини степен, како је сprovedен један и како други заочег, шта се у међувремену десило, како се све завршило, исто тако све знаке исповљавања бола које је инквизици мање или више показао, и што је најглавније, све његове одговоре треба најмарљивије да забележи, ни најмања реч не сме бити испуштена ни додана ни случајно ни из немара».

Параграф 22.: Прекидање тортуре и неважност исказа дат на тортури

Законик прописује да се тортура мора одмах прекинути чим инквизитор започне са признавањем истине. Кад казује истину, цени судија. Инквизиторски законици су инсистирали на слободно датом признању. Зато, исказ дат на мукама није пуноважан, већ исказ дат после мучења<sup>40</sup>.

«Чим инквизици зачне са признавањем истине, мучење треба одмах прекинути, и обезбедити му довољно слободе и пуштити га да без стварног осећаја бола одговори на постављено питање и одмах настави са питањима које се односе на дело. Након тога исказ и признање мученог који је дао за време стварног мучења, се не прихвати нешто се поново бележи оно што је исказао након што је опитушиен са мучења и то се сматра важећим.»

Параграф 23.: Поступање са инквизитом који опозове признање

Тешки болови који су наносени инквизиту, доводили су до сужавања његове свести и терали га на радње које ће га ослободити даљих мука. Ако се признањем могао ослободити даљег мучења-признао је. Међутим страх од казне и нагон за самоспашавањем га је нагонио да после опозове признање. За случајеве кад инквизит признаје па после пориче или опозове признаје, ССТ предвиђа посебан поступак:

«Пошто се чешиће дешава да инквизици час признаје час одриче и своје признање још за време или након завршетка тортуре опозове, овде желимо поучити судију и дати му упутства за исправно испитивање у таквом случају.»

<sup>40</sup> Сличну одредбу садржи и С.С.С. у чл. LVIII.

Параграф 24. : Поступак судије ако инквизит час признаје час пориче.

Прописано је да се у том случају недовршени степен мучења довршава, па се тада узима признање. Ако инквизит одбије признање, тортуре се наставља. Ако инквизит опозове признање дато на мукама, након мучења у сали за салушање, враћа се у мучионицу и подвргава следећем степену тортуре и спроводи се до краја, без обзира на евентуално признање. Тек након окончања тог степена признање се бележи у записник:

*«Ако инквизици већ при дочетику или још пре довршеној степену мучења нешто призна, и чим се усуди са мука, ојет приче, у икаквом случају не треба уважавајући поновљена признања инквизици, недовршени степен мучења треба довршити али ипак без поопштравања (што значи да се не смеже или повлачи снажније и сл), и тек када узети признање, али у случају одбијања наставити са мучењем. Ради ујоредбе*

*Прво: Инквизици је осуђен на мучење, па га цела ex gr. подвргава стезању јалца и ако је само зајочео стезање, инквизици признаје, али кад се стезач скине, и не мучи га више, ојозива признање, пориче све или одмах или када кад га после мучионице у редовним судским процесијама поново испитају. У икаквом случају, суд ће одмах након ојозивања признања инквизици, ако у томе испираје, поново подврћи стезачу јалца и без обзира на то, да је након поново довођења у мучионицу признаје и обећава да признање неће ојозивити или стварно признаје, над њим треба у уобичајеној мери сировести до краја стезање јалца у трајању које је још преосишло од процисаној, ипак (како је горе већ речено) без поопштравања, и тек након тога пре преласка на следећи степен мучења исказ и признање узети као поуздан, Или ипак*

*Друго, испитаник је један или други степен мучења већ издржао и тек при преласку на следећи степен признаје дело али то и ојозове још у мучионици или накнадно уобичајеној судској процесији, када се не зајочиње више мучење са већ сироведеним степеном, већ са следећим степеном ex gr. са везивањем или са распевањем, и ново признање се не узима у обзир и не прекида сировеђење, док се доични степен не доврши у уобичајеном обиму како је недалеко од овој месеци већ раније процисано, томе се треба придржавати такође ако до ојозивања дође у неком даљем степену мучења. Али, само по себи се разуме, када инквизици или ојет приче или корак по корак при сваком степену ојозива или даје сасвим неодређен одговор или ипак ради избегавања тортуре (лажно-И.Ф.) признаје сасвим друго дело за које није доушћена тортуре, у свим овим случајевима цела наређена тортуре се мора сировести над њим без нове међуресуде.»*

Параграф 25.: Обавеза темељног проверавања признања осумњиченог<sup>41</sup>

Осумњичени под мукама су често лажно признавали, само да се ослободе мука. Законик прописује обавезу судије да неодложно и темељно провери да ли је признање истинито, ако се у току провере установи да је признање лажно, тортуру треба наставити:

*«Истио иако и по службеној дужности судија је обавезан да све околности које су наведне у признању даио на тортуру (осим ако већ нису на законски начин утврђени и већ подобни за судско одлучивање) и без одлајања најпачније проверити: да ли је признање засновано на истини дакле, да ли му се може поклонити вера, насупрот томе су ипакви случајеви, кад инквизици ради прекида и одлајања мучења додуше призна неде-ло, али неистинитио наводи неке главне околности које мењају дело или казну, јер се у току пропиткивања испостави да су сасвим погрешни, и због тога, као да дело није ни признао, треба га озбиљно подсеити да ће тортура бити насављена, ако је главне околности дела злонамерно сасвим погрешно навео, и ако остане при њих, тортуру треба сровести над њим.»*

Параграф 26.: Поступак ако је инквизит опозвао признање након тортуре спроведене у целости

Ако је инквизит после спроведене наређене тортуре у целости опозвао признање, суд надлежан за изрицање пресуде може тражити од вишег суда да одлучи да се осумњичени поново подвргне тортури:

*«Ако је мучење над инквизициом у поитиности сроведено, онако како су (у међу пресуди-И.Ф.) одређене врсте и начини, а он одмах или убрзо након тога, опозове признање, иада судија не може без нове међу пресуде обављати даље проитивање и одредити понављање тортуре, нејо је обавезан цео процес тортуре заједно са сисима поитиука тортуре поново предаити кривичном суду надлежном за доношење пресуде, и ипак је обавезан да испити да ли ће прибавити одобрење од вишег суда, да се инквизици који је опозвао признање након завршења тортуре, поново подвргне мучењу и са којим ситиеном.»*

<sup>41</sup> Сличну одредбе садржи и С.С.С. у чл. LIV. и LV.

## Параграф 27.: Ограничење броја тортуре

ССТ одређује да се инквизит по правилу само *једном* може мучити. Изузетно се може *дрући њући* одредити у два случаја. Први, ако се током мучења сазнају нове индиције, које су саме по себи довољне за одређивање тортуре. Други, ако је инквизит признање опозвао *«злонамерно»*, тј. само ради избегавања даљег мучења, да би касније ово признање опозвао. Овако *«неистинитио и дрско ојозивање»* је довољна индиција да се по *«разборитиој оцени судије»* подвргне мучењу *дрући* пут, а сагласно околностима и нарочито у случајевима веома тешких кривичних дела и *трећи* пут, а такође и онај осумњичени у погледу којег се појаве нове оптужујуће околности довољни за одређивање тортуре. За поновљено мучење неопходна је нова међупресуда:

*«Да би и за такав случај дали обавезну смерницу, наређујемо, да ако неко наређену тортуре у истиносности издржи у тврдокорном тортуре или као што је наведено признајући и ојозивајући признање, и на крају своје евенуално признање ојозове, исти се обично по јединим индицијама више од једног пута не може истинити на мукама. Ово правилу тортуре изузетак једино, ако су се након првих издржаних мука јавиле сасвим нове и значајне, за одређивање тортуре већ сами по себи довољне индиције. У погледу оног, који је на крају целе издржане тортуре опозвао задње признање, треба најавити разлику, да ли је истинитик изнео вероватне узроке тортуре или неистинитио признања? Или је признао злонамерно, једино због бола или страха од даље мучења и нема друге вероватне разлоге за ојозивање дајте признања? први случај истинада од примену правила, да се даље мучење такво не може предузети; у другом случају, једно неистинитио и дрско ојозивање баш треба узети као довољну индицију за понављање мучења. Овакав истинитик који ојозива признање дакле може на основу разборитио оцене судије и дрући њући подврћи мучењу и према ствари, а нарочито у случајевима веома тешких злочина чак и трећи пут, исто тако и онај, против кога се јави нови оптужујући разлози довољни за одређивање тортуре. При томе ипак имати у виду да је неопходна је нова међупресуда за предузимање тортуре дрући или трећи пут, уколико је инквизит у истиносности издржао све степене тортуре наређене међупресудом.»*

## Параграф 28.: Забрана мучења више од три пута<sup>42</sup>

<sup>42</sup> Овакво ограничење С.С.С. није прописивао, уп. čl.LVII.



суд ириликом иредузимања тортуре увек иреба да обезбеди ирисусиво изасланої лекара за ране или бербера,и они иребају бићи ири руци да би ,ако се деси неки несрејни случај били ирисусийни и без одлајања моју ирискочийи и иружийи иоиребну иомоћ.»

Параграф 31.: Потврђивање признања и поступак у случају опозивања

Признање дато на самом мучењу није пуноважно.Пуноважно је само слободно дато признање.Због тога се два-три дана након мучења осумњи-ченом чита записник са тортуре и позива се да признање потврди.Ако то учини,то се сматра слободно датим признањем.Ако опозове признање под-вргава се мерама из пар 23-28,тј .поново ће се мучити.Ако за то нема услова,предмет се доставља ради доношења коначне пресуде:

« Потврђивање иризнања има да се обави након мучења,иа иако на-ређујемо, да када је мучење сироведено ио ирописаном реду, и ири иоме је исказ вредно и јасно записан ,као и болови који су наносени истийани-ку,судија два или ири дана након тортуре (ако је ио мојуће),заивореника из заивора доведе на уобичајено место суђења и са њим да буду лица која су ирисусивовала мучењу,нека му судски иисар ирочийи његово иризнање и да иа одмерено иийи : да ли ио иризнање у свему одовара истийни?<sup>43</sup> И да ли се на ио може заклейи? ако се иочинилац слободне воље сагласи или се без иийиња сейи још нечеї,ио да се одмах ирибележи исказу, иоимом, ако се о иавној сивари ниийи ново не иојави,задње иризнање се ио иропи-саном реду мора забележиийи.Ако иак он своје иризнање даио на тортуре иозове,над њим иреба иредузейи иоре у иар. 23. до иар 28. ирописане мере и у случају да даље тортуре не може бићи,иредмеї ироследийи ра-ди доношења коначне пресуде.»

Параграф 32.: Прописивање санкција судији за незаконито поступање

ССТ прописује да се исказ инквизита добијен незаконитом тортуром не може сматрати неповољним за њега без обзира на садржину.Судији ко-ји је одговоран за незакониту тортуре прети се отпуштањем из службе и плаћање новчане казне из које ће се дати задовољштина инквизиту.

«На крају ваља имаии у виду, да је иелаиу и његовом иомоћнику нај-сирожије забрањено да ири мучењу користи иредмеїе сујеверја и ииме или ирекомерним сирахоиама изнуде иризнање истийне,у истий мери,и-

---

<sup>43</sup> Исту одредбу садржи и С.С.С. у чл.LVI.



*лаї са њеовим оруђима мора да се држи ујуисїава и наредба судије који води тортуру и целату јасно саоїшїава наређени сїейен мучења и за сваки случај мора му та и прочиїаїи ,и без њеової наређења ниїа не сме преузимаїи. Уколико при мучењу проїивзакониїо буде прекорачена примерена мера,їако добијен исказ,не може смаїраїи неїовољним за инквизиїа,и оно судско особље које је мучењу присусївовало и иїїо водило, а нарочиїо они који су одїоворни за незакониїо поїїуїање да се оїїуїе из службе и поред шоїа да се обавежу на илањање новчане казне из које ће се даїи задовољїїина иїїїанику.»*

### III УКИДАЊЕ ТОРТУРЕ

Након тешких критика царица Марија Терезија доноси одлуку о укидању тортуре 02.01.1776.г.,само 8 година од проглашења законика и то прво у хабсбуршким наследним земљама:

*«По примјерима иїїо су већ дале многе државе тортуру преба без икаквої изузетка поїїуно укинуїи,о чему се морају обавесїїи збої приїјене све судске власїи у свим моїим насљединм земљама (...)<sup>44</sup>»*

После тога Марија Терезија 22.03.1776.г.о укида тортуре и у краљевини Далмацији,Хрватској и Славонији а дословце истим текстом дописа са истим датумом, укида тортуре и у Угарској:

*«Марија Терезија иїїд.Из веома мноїих изјављених нам приїїужби као и из самих сїиса криминалних процеса који су сукцесивно овамо поднесени,разабрали смо да се делинквенїи судском одлуком не сїављају на тортуру ниїи на основи довољних индиција ,ниїи с поїїребним уважавањем каквоће деликїа ниїи с обзиром на поїїребан сразмер између кривње и казне ,ниїи са довољним узимањем у обзир сїања телесних снаїа делинквенїа,неїо у највећем броју случајева својевољно и поїїако да їакви делинквенїи честїо,збої тортуре на коју су осуђени и коју су издржали а да се није водило рачуна о најријед наведеном,поїїају не само боїаљи и неїїособни да си прибаве средсїва за живої неїо побијеђени било сїрахом пред тортуром коју би имали поднијеїи било сїрашим боловима приїљеним под самом тортуром признају на основи поїїављених им казних иїїања деликїи за који се окривљују а који је сїварно почињен по друїм околносїима и можда не са їаком кривњом и їако се незаслужено излажу и смрїној казни.*

<sup>44</sup> Овај и даље цитирани материјали у вези укидања тортуре наведени су према Bayer,V.: Dokumenti o ukinuću torture i o ukinuću smtne kazne u onim jugoslavneskim zemljama koje su u XVIII stoljeću bile u sklopu Habsburške monarhije,Starine JAZU ,knj.60. Zagreb,1987. стр.53 и даље.

*Сјога да се така зла и незгоде сјријече ,обнашли смо милосиво одлучиши и зайовједиши:да убудуће ни у ком случају не примјењују тортурална исшивања ,него се она по примјеру већ прихваћеном у многим другим државама,без икаквој изузејка у свим нашим насљедим покрајинама једноставно уклањају и укидају (...)*»

Могло се очекивати да је укидање тортуре дочекано једнодушним одобравањем и овацијама,међутим-није тако било .У многим срединама је завладао страх од поплаве криминала,јер су органи гоњења одједном остали без свог дотад најважнијег доказног средства. Правосудна пракса је са своје стране тражила начине изигравања забране тортуре или је укидање просто игнорисано. Због тога се забрана још годинама морала понављати и потврђивати.

Након објављивања одлуке о укидању многи локални органи су тражили да надлежни виши органи одмах издејствују код краљице Марије Терезије враћање тортуре из различитих разлога,што добро илуструју следећа два примера.

Тако, претставка Крижевачке скупштине Краљевском вијећу Хрватске (1.10.1776.г.) истиче да недостаци којима је образложено укидање тортуре ,код њих нису уочени и да се тортуре врати:

*«(...)Узвишено краљевско вијеће морамо понизно замолиши да се удостојоји исшловашаи да се примјена тортуре на до сада уобичајени начин остави на снази (...).То тим више шћо смајрамо да су злоубојребе наведене у сјоменушој милосивој обавјести у довољној мери сјријечене на така начин да се у смислу доброхојно пројисаних норми у кривичним сиварима суди у појшунуном сшшаву суда ,иа се сама тортуре не обичаје досуђивашаи самовољно него на основи зрелој и врло почној расуђивања,иа исшћо така оне које треба мучиши прејледавају хирурзи и лијечници и сјога,када се така тортуре одређује према снаш онога кога треба мучиши,не требамо се бојашаи да ћемо нејова уда осакашшшш нишш да ћемо добишш само случајан исказ исшине.Осшјајемо у осшшлом високим милосшшма с пошшовањем одани.»*

Скупштина загребачке жупаније ,18.11.1776. такође моли Краљевско веће да испослује код краљице дозволу да се тортуре и даље примењује због страха од поплаве криминала:

*«С осјећејем вјерносшш примили смо доброхојну одлуку нејзина по свећеној величансшва о милосшшвом укинућу тортуре,до сада дакако у криминалним судовима прихваћеној средшшва за сазнавање исшине(...).*

*Смајрали бисмо се заиста срећнима кад бисмо моћи живјети шамо јоје бисмо моћи шом царском и краљевском њежношћу и блајошћу земљу шако исцунити да нам никаква околност никада не би намећнула јошребу да јосећемо за најријед наведеним судским средством.*

*Како нам је међушћим сућено да се налазимо у шаковим земљама које нејосредно додирују крајеве суседној барбарској нејријашеља одакле шако дивља и зайуцана врста људи овамо насрће ради разбојнишћава, крађа и осталих злочина(...) Тако да ,ако нам се одузме и оно средство усћановљавање истине које смо до сада имали, може се лако дојодити да никад нећемо казнити заслуженом казном ниједној пријадника сћоменутој држави веома ојасној рода, који је и иначе веома ућоран у прикривању злочина ,ја ће према шоме и сама јавна сћурност морати прејријети очити шћетиу.(...) Понизно се обраћамо шом Краљевском вијећу да свој моћни ућјецај код јосећеној величанствва милосћиво ујошријеби у шом смислу да се она(...) милосћиво удосћоји одобрити да и даље примењујемо шај законски начин исцунућа у криминалним сћварима, кад шом захћијева разлој јавне сћурности.»*

Краљевско вијеће је убрзо, 4. јануара 1777. доставило поднеске краљици, јер изгледа « да су разлози које су шоме жућаније изнијеле осћивају како на законима шако и на различитим околностима, ово је Краљевско вијеће смајрало да шоме предсћавке шреба јонизно јоднијети на шреблаи краљевски увид.»

Већ 27. јануара Марија Терезија одговара Краљевском вијећу да остаје код своје одлуке о укидању тортуре.

*«...милосћиво смо разабрали из којих разлоја и јобуда шоме жућаније моле да милосћиво јовучемо нашу доброхотну одлуку донесену о укинућу шоршуре ,која се обичавала до сада примјењивати у кривичним сћварима. Но (...) ми унашћоц шаковим јобудима и даље одлучно осћивајемо код наше блајохотне одлуке о шоме издане(...)»*

Вековна пракса изнућивања признање од окривљеног је била дубоко укорењена у правосудну праксу и упркос укидању тортуре, идеја насилног прибављања признања је и даље живела. Поред тога ,због неразвијености криминалистике , често је то био и једини начин да се докаже кривица евидентно кривог осумњиченог. Због тога су многи судови на терену настојали изиграти забрану тортуре, заменом тортуре дисциплинским казнама над «нејослушним» окривљеним који неће да призна. Због тога Краљевско намесничко веће по краљевској заповести, 27.10. 1777.г. ,на-

ређује градским магистратима да се што тачније држе краљичине одлуке о укидању тортуре:

*«Њезино посвећено величанство понизно је обавештено, да у најочитијој мери је казничево коришћење или тортуре посве укинуто, ипак на неким подручјима оштра маха да злочинце умјесто тортуре обичавају кажњавају са 60 или више удараца штићом што лако одговара првом и другом ступњу тортуре-иа се ипак доброхотна краљевска наредба отворено криши.*

*Стога да се сличне злоупотребе у будућности пошито отклоне и укину ово Краљевско намесничко веће по највишој краљевској заповиједи озбиљно и дјелотворно наређује шом градском поглаварству да се под притиском ишешке одговорности од сада на сваки начин уздржи од таквих злоупотреба и да се што тачније прилагодити доброхотној краљевској наредби о укинућу тортуре».*

Међутим, пракса се упркос поновљене наредбе и претњом казне, и даље тешко одрицала тортуре. Тако је после 6 година, 7.08. 1783.г. Краљевско намесничко веће било принуђено да понови наредбу градским властима да се најстроже држе прописа о укидању тортуре:

*«Његово посвећено величанство удостијало се поновно блахотно одредити слиједече: како је сасвим очигледно да је тортуре увијек опасна и да никако није достигајно средство за сазнајаје истине, нека се она ни из кој разлога не допушта и свуда се шта више мора озбиљно сирецавају да се окривљеници ударцима штића силе на исказивање». Због тога Краљевско намесничко веће наређује градској управи «да се милостиво одређене норме најточније придржава.»*

Цар Јосиф II је пред своју смрт 1790.г. одустао од свих својих реформи у угарском делу Царства. Краљевско намесничко веће 19. фебруара 1790.г. саопштава подручним органима неке допуне одлуке цара у 5 тачака. У тачки 2 се још и те године (14 година после укидања) веће бави забраном тортуре- сигурно не без разлога. Забрана тортуре вероватно још увек није поштована и даље је постојао перманентан притисак правосудја да се поново легализује. Краљевско намесничко веће је због тога сматрало потребним да нагласи да је тортуре и даље укинута: *«Тортуре која је уопштеном несигурно средство сазнавања истине, остијаје и даље укинуто».*

Исто тако, и заједнички угарско-хрватски сабор се на заседању 1790/1791. г. морао бавити тим питањем. Морао је донети Законски чланак 42. из 1791.г. којим се потврђује забрана тортуре.

*« Истийивања на тортури зајо шјо баш нису ирикладно ни ири-  
стојно средсјво истираживања истине , нејо имају више окус казне, биј  
ће једноставно забрањено средсјво све дојле док иројисаним иуиет не  
буде шјо друјо одређено у иојледу криминалне ираксе».*

Међутим , правосудна пракса је и после тога изузетно невољко по-  
штовала забрану тортуре. Краљевске одлуке о укидању тортуре и забрани  
батинања окривљеног ради изнуђивања исказа нису на многим местима  
поштована ни после више од 40 година од укидања, ни упркос посебној  
накнадној законској потврди. Због тога Краљевско намесничко веће се  
14.04. 1818.(!)г. ионово бави тортуром и наређује градским властима да те  
забране буду поново објављене и да се што тачније спроводе.

*«Као шјо је иримијеђено, краљевске доброхойне одлуке(...) којим су  
забрањена истийивања иод тортуром као и начин добивања исказа ба-  
ишинањем шјайом, не иошјује се на мноим иодручјима краљевсјава. Бу-  
дући да су ие краљевске одлуке иоиврђене каснијим законом , наиме за-  
конским чланком 42. из 1791 .г. « веће опет наређује градској управи да се  
побрине «да се наведне доброхойне краљевске наредбе које су и законом  
иоиврђене , неодложно ионово објаве и да се брине да се у будућности  
иачно иошјују».*

Проблем примене принуде над окривљеним није ни данас иугубио ак-  
туелност<sup>45</sup>. Поучна је констатација V. Вауера: *”Инквизиција више не иосто-  
ји. Но човечансјво је још ирилично далеко од шјоја да може ојравдано  
установиши да су мейоде инквизиције и сличних установа ирошлости  
иошјуно изумрле”*<sup>46</sup>

#### IV ЗАКЉУЧАК

Имајући у виду горе изложено можемо закључити да је СТТ у по-  
гледу регулисања тортуре у суштини следио С.С.С. .Међутим садржи и  
бројне одредбе које иду у прилог осумњиченом а С.С.С. их нема. Декла-  
рише законитост тортуре, ограничава могући број тортуре, до детаља  
прописује услове одређивања тортуре коју може наредити само виши  
суд, прописује обавезу судије да поступа са нарочитом пажњом , обавезу

<sup>45</sup> О неким савременим облицима тортуре видети Фејеш, И.: Процесне санкције у  
кривичном поступку, необјављена докторска дисертација, Београд, 1990. стр. 103 и даље.

<sup>46</sup> Bayer, V.: Jedan proces crkvene inkvizicije u Šibeniku, Zbornik Pravnog fakulteta u Za-  
grebu br. 1/1985 стр. 49.

темељне провере навода осумњиченог у своју корист, дужност провере признања, обавезно прекидање тортуре ако прети опасност од тешких повреда, обавезно прилагођавање тортуре тежини дела и телесној конституцији осумњиченог, прописује обезбеђивање лекара који ће у случају потребе пружити помоћ осумњиченом, бројна лица су искључена итд. Све то не мења суштину, чињеницу да је осумњичени мучен, али је овим детаљним одредбама ипак добио и заштиту од неограниченог насиља и самовоље судија. ССТ је од почетка био оштро критикован јер је и по тадашњим мерилима већ при доношењу био застарео и одражавао средњевековни феудални дух и идеје, дух прошлости. Томе је највише допринео институт тортуре. Право решење је било одбацивање тортуре, јер је био реликт прошлости већ у време доношења ССТ, а било је опште познато већ и римским правницима<sup>47</sup> да не доприноси утврђивању истине у кривичном поступку<sup>48</sup>. Та чињеница је касније више пута истицана и у актима у вези укидања тортуре<sup>49</sup> (видети горе). Међутим, тортуре је ипак је задржана, али у једној хуманијој форми у односу на прописе ССС. Тако, уместо укидања ССТ као неки вид компромисног решења, прописује «хуманизовану» (ако се та реч уопште може користити кад је у питању тортуре) форму тортуре. При томе, не треба губити из вида, као што је горе изложено било и бројних изузетака од правила у корист осумњиченог на његову штету, као ни то да је решење неке ситуације често препуштено «разборитој оцени» («vernünftige Ermessung») судије. Они су обезбеђивали широк маневарски простор судији и простор и за самовољу. Друго је питање у којој мери су се «гаранцијалне одредбе» спроводиле у пракси. Осумњичени је остао и даље објект поступка. Није имао право на браниоца нити је био прописан било какав правни механизам за остварење прописаних погодности. У пракси је засигурно било крупних проблема, злоупотребе и самовоље, јер сама Марија Терезија као разлог укидања тортуре поред других, наводи да се делинквенти на тортуре стављају » у највећем броју случајева својевољно».

---

<sup>47</sup> Видети Улријанов цитат у фусн.бр.10.

<sup>48</sup> С. Вессарија је то овако описао «Сваки чин наше воље увијек је сразмјеран јакости утисака који дјелују на осјетила и која га изазивају, а ојетљивост сваког човјека је ограничена. Може дакле еосћај боли порастати до те мјере да потпуно заокупи дух онога који се повргава тортури и да му не остви другог излаза осим да бира најкраћи пут како ће се најприје ослободити мука. А тада је одговор окривљеника исто тако нужно предодређен као што би били неизбјежни учинци ватре и воде (тј. божјих судова –И.Ф.) те ће невин човјек изјавити да је крив ако је јако ојетљив и ако мисли да ће тиме учинити крај својим мукама. Тако се свака разлика између кривог и невиног брише управо средством које се примењује да би се пронашла» (Вессарија V.C.: О злочинима и казнама (prev. А. Cvitanović), Split, 1984. str. 90.)

<sup>49</sup> Видети горе нпр. Упутство Краљевско намесничког већа од 17.2.1790.

Са аспекта практичне примене не чини се оправданом посебна пажња испољена у разради прописа до детаља. По неким подацима тортура је тада већ била ретко примењивано принудно средство.<sup>50</sup> Међутим, ако је тако, чудно је „да је укидање тортуре изазвало такву панику у правосуђу и управи? Изгледа да је тортура у пракси ипак далеко више примењивана него што то одражавају статистички подаци „па су органи кривичног гоњења њеним укидањем лишени важног доказног средства. Само тако је разумљиво, зашто је пракса тако тешко прихватала забрану тортуре да је Краљевско намесничко веће и после 40 година од укидања, поново морало потврђивати њено укидање .

---

<sup>50</sup> Тако у Бечу у периоду од 1750-1775 (тј.25 година) тортури је подвргнуто 35 осумњичених (признало је њих 9). У Прагу у периоду од 1723-1773 (тј.50 год.), мучено је 59 осумњичених (признала су само 2). Податак наводи; Hajdu L.: A Habsburg-birodalomban 1752-1769 között végrehajtott büntetőjogi kodifikáció jogtörténeti értékelése, Acta Facultatis politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominate, Tomus V, fasciculus I Budapest. 1963. стр.93-102 . Аутор тврди да су ови подаци били познати и у време припреме ССТ, али им није придаван нарочити значај.

*Ištvan I. Feješ, Ph.D., Full Professor  
University of Novi Sad  
Faculty of Law Novi Sad  
I.Fejes@pf.uns.ac.rs*

## **„Humanized Torture“ Code *Constitutio Criminalis Theresiana***

**Abstract:** *The work is divided into four major parts.*

*In the first, introductory part, the author deals with the theoretical basis, the main rules and the role of torture in criminal proceedings inquisitorial type.*

*In the second, the central part of the paper, the author presents the full text of all 32 members of the head 38 of the Code containing provisions on torture in Serbian translation with brief comments.*

*The third part is dedicated to the abolition of torture in the Habsburg Monarchy 1776, after only eight years of the publication of the Code and the difficulties in implementing that decision.*

*The fourth part is the conclusion, in which the author points out that the code can be criticized because of the legacy of the medieval spirit, but at the time of publication, but mostly because torture. Međutim, unlike their predecessors, providing for the unlimited brutal violence against suspected Code contains numerous provisions that protected the suspect and torture gave a milder, "humane" form.*

**Key words:** *Constitutio Criminalis Theresiana, torture, protection of suspect.*

Датум пријема рада: 15.12.2015.